

A tekintély szerepe a fiatal nemzedék nevelésében

Ft. Prof. dr. hab. Jan Zimny – KUL STALOWA WOLA

1952-ben született Bojanowban. Tanulmányait 1976-82 között a Przemysli Sze­minárium­ban végezte. 1990-ben licenciátust, 1991-ben pedig doktori címet szerzett a Lublini Katolikus Egyetem katekétika szakán. 2005-ben ugyanitt pedagógia tárgyból doktorátust, majd 2006-ban habilitációt szerzett. 2007-től a Lublini Katolikus Egyetem Stalowa Wola-i kihelyezett tagozatának professzora. Jelenleg a katolikus pedagógia szakembere. Több hazai és külföldi tudományos rendezvény, tanfolyam és konferencia előadója és szervezője volt. A Lublini Katolikus Egyetem rektori megbízottjaként közreműködött az egyetem Stalowa Wola-i kihelyezett tagozatának létrehozásában. A 2007-2008-as tanévben dékányhelyettesként, majd 2009-2010-ben dékánként működik a Stalowa Wola-i kihelyezett tagozat Jogi és Gazdasági Tanulmányok Karán. 1999-2010 között a Sandomierzi Teológiai Intézet igazgatója volt. Több tanulmány, monográfia és gyűjteményes kötet szerzője, szerkesztője. Az Oktatási Minisztérium tanári-szakmai fejlesztési munkájának szakértője. A „Pedagogika Katolicka”, a „Katolikus Pedagógia” és a „Pedagogia Ojcostwa” című szakfolyóiratok főszerkesztője. Több mint 300 tudományos munka, köztük több doktori értekezés promotora volt. A Lengyel Teológiai Társaság sandomierzi tagozatának és a Katolikus Pedagógusok Akadémiai Tanácsának sok év óta elnöke. Tagja a szlovákiai Rózsahegyen működő Katolikus Pedagógusok Nemzetközi Tanácsának. A Stalowa Wolában működő, II. János Pál katolikus pedagógiai munkásságát vizsgáló nemzetközi kutatócsoport társletrahozója.

A tekintély a mai időkben különösen fontos szerepet tölt be a nevelésben, amikor a „tekintély” fogalma leértékelődött, divatjammulttá vált, és a rendszerváltozás révén történelem is átértékelődött – egyes hivatalos tekintélyek eltűntek, mások megjelentek, a megtagadt egyes értékek helyén újak bukkantak fel¹. Ez a folyamat nem mozdította elő a tekintélyről szóló vitákat és a kérdés tanulmányozását, különösen ami a tanári tekintéllyel kapcsolatos reflexiókat illeti.

Jóllehet, a kérdéskörrel számos társadalomtudomány foglalkozik mint a neveléstudomány, a pszichológia és a filozófia, mind­egyik tudományág más nézőpontból vizsgálja és más­óvá helyezi a tekintély kapcsán fel­merülő hangsúlyokat, saját szakkifejezéseket

alakot, és más elméleti keretben közelíti meg a tárgyat. Az egyik leglényegesebb probléma azonban minden bizonnyal a tekintélynek a fiatalok nevelésére való hatása².

Mi a tekintély szerepe? Úgy gondolom, az emberiség történelme során - és ez mind a mai napig így van - a legnagyobb tekintélyek különféle szerepeket töl­töttek be. Ezek az úgynevezett őrzők, a tengerész és a tanúságtevő szerepek voltak. Mi a lényege az egyes szerepeknek? Az őrzők az értékeket és a hagyományokat őrzik, védik az örök alapelveket és a helyes éle­tszemléletet. A tengerészek valami újat keresnek, új ösvényeket taposnak ki, új horizontokat nyitnak. A tanúságtevők viszont a rossz el­len tesznek tanúbizonyságot, nem engedik

¹ D. Wiśniewska. Nieszcześnie los autorytetu. [in:] „Wychowawca” 2:2000, 11. o.

² Por. A. Różyło, Kilka uwag o tym, co pedagogzy mogą zaoferować polskiej edukacji - głos w dyskusji po obradach sesji I: Rynek i edukacja VII Zjazdu Pedagogicznego [w:] VII Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny, sesja I, „Rynek i edukacja: między przedsiębiorczością a wykluczeniem”, red. M. Jaworska-Witkowska, M.J. Szymański, Łódź 2010, s. 191-198.

feledésbe merülni a pozitív értékeket, és nem egyeznek ki az igazságtalansággal³.

A társadalomtudományokban a tekintély fogalmát a hatás kontextusában is értelmezik. Ez az interpretáció egybecseng a szó latin etimológiájával. Hatás alatt azt a képességet értjük, amely mások cselekedeteinek megváltoztatására irányul⁴. A hatás lehet szándékos vagy nem szándékos, amely vonatkozhat a hatást kifejtő és a befogadó személyre is. A hatás fajtáit megkülönböztethetjük a motiváció alapján. A motiváció szempontjából a hatás lehet pozitív vagy negatív. A pozitív hatást a másik személy érdekében fejtjük ki, aki ezt a saját akaratából fogadja el. A pozitív hatás a másikat inspirálja és megerősíti. A negatív hatás azonban a befolyásoló személy érdekében fakad, a másikat engedelmességre kényszeríti. A pozitív és a negatív hatás további attribútumát a befolyásolni kívánt személy döntési folyamatai adják. Ezek az ember saját belső tapasztalataihoz kapcsolódnak, amelyek a következő kategóriák egyikében nyernek kifejezést: akarok, kell, kellene. Az első kategória egy személyes preferencián alapuló döntést fejez ki és a másik felől érkező hatás szabad akaratból történő elfogadását jelenti. A második kategória alternatívák közötti döntést jelent, és kötelező jelleggel bír. A harmadik azonban olyan manipulatív taktikát hoz létre, amelynek eredményeképpen a személy szabad dön-

téshozatala korlátozódik, és lehetővé teszi másoknak, hogy a nevében, de nem mindig az érdekében álló döntéseket hozzanak⁵. A negatív hatás, amelyet a manipulációval azonosítunk, káros viszonyokat alakít ki a társadalomban.

A tekintély és a hatás összefüggése nem kétséges a szerzők szerint. Mieczysław Lejman szerint „tekintélyen azt értjük, amikor egy általános elismerésnek örvendő személy egy másik személyre, személyek csoportjára vagy a mindennapi élet szféráira hatással van”⁶. Az összefüggést megerősítette egy kísérletsorozat is, amelyet egy amerikai pszichológus, Stanley Milgram vezetett⁷. A tekintély és a hatás viszonyát a következőképpen lehet meghatározni: nem minden hatás kapcsolódik a tekintélyhez, de a tekintély nem létezik hatás nélkül. Jan Szczepański szerint a tekintély mindig a mások tetteire való hatás kifejtésének lehetőségével függ össze⁸.

A fentiekkel kapcsolatban a pedagógiai munkát illető fontos következtetéseket vonhatunk le. A tanár két síkon hat a diákokra: 1) az oktatási és társadalmi hatalom képviselőjeként – bizonyos pedagógiai tartalmakon és módszereken keresztül; 2) mint egyedi személyiségű természetes személy – fellépésével, vérmérsékletével, gondolkodásmódjával.

Az első síkon a tanár tudatosan hat a tanulóira. A második síkon azonban hatása

³ U.o.

⁴ J. Pieter. Wpływ nauczycieli na uczniów. [in:] „Chowanna” 1:1970.

⁵ A. Valisova. Autorytet a manipulacja - problem kierowania rozwojem. [in:] Pedagogika alternatywna - dylematy teorii. B. Śliwerskiego (szerk.). Łódź - Kraków 1995, 323-324. o.

⁶ M. Lejman. Autorytet nauczyciela - wychowawcy. [in:] „Ruch Pedagogiczny” 1:1984.

⁷ I. Jazukiewicz. Autorytet nauczyciela. Kraków 1999, 19. o.

⁸ J. Szczepański. Autorytet w nauce. [w:] Autorytet w nauce. P. Rybickiego, J. Goćkowskiego (red.). Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1980, 14; O warunkach zachowania przez rodziców autorytetu i rzeczywistej możliwości wpływu por. A. Różyło. Warunki autentycznego wychowania w nauczaniu Benedykta XVI (na podstawie „Listu do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania”, [w:] Instytut Pedagogiki 2004-2011 w służbie Kościołowi, ojczyźnie i rodzinie. E. Juško, B. Wolny (red.). Stalowa Wola 2011, s. 202-207.

lehet szándékos vagy tudatalatti is. Azt a helyzetet vehetjük optimálisnak, amelyben a tanár hatása illetve a tanuló viselkedésének változásai tudatosak. A pedagógiai folyamat értékeire és céljaira való tekintettel az lenne kívánatos, ha a tanári hatás forrása a tekintély lenne. A hatás - a síktól és a befolyásolás szándékoltságától függetlenül - csak ebben a helyzetben találkozik a diákok saját akaratából való engedelmességgel és lesz a motiváció tekintetében pozitív.

A tanár tekintélyének a különböző pedagógiai folyamatokban betöltött jelentőségét illető kutatásokban és kísérletekben fontos annak a tudása, hogy a tekintélynek különböző fajtái léteznek. Számos szerző egyetért abban, hogy a pedagógiai célokat, az egyének és a társadalom javát illetően csak a pedagógiai (felszabadító, benső, valódi) tekintély tölt be a nevelésben lényeges feladatot. Erről a tekintélyről Henryk Rowid azt írta, hogy a nevelői feladatok megvalósítását szolgáló eszköz, növeli a tanulók kezdeményező-készségét és önállóságát, serkenti az önművelést és az önnevelést, ugyanakkor biztosítja elégedettségüket és boldogságukat. A tekintély arra a belső fegyelmre épül, amelyet a diákokban felszabadított közös felelősségtudat valamint a keretek között tartott szabadság alakít ki.

A jelen cikk szerzője ugyanakkor a tekintély bizonyos mértékig eltérő változatát vázolja fel, amelyet az inspiráló tekintélynek nevez. Erről a témáról bővebben ír a kérdéskörnek szentelt munkájában⁹. A tekintélynek ez a modellje három területből áll: a **személyből**, ennek értékeiből, tudásából, szakmai **tudásából**, és a **hitből**, a keresztény értékekből. A szerző elmélete szerint a valódi, hiteles tanári tekintély nem létezhet a tekintély forrását alkotó keresztény értékek nélkül. A tekintélyt lehet birtokolni, és mi

magunk is lehetünk tekintéllyé. A második esetben ezek az értékek nélkülözhetetlenek az inspiráló tekintély kialakulásához.

A bemutatott gondolatokat a következőképp lehet összefoglalni. A tekintély egy fontos és összetett problémakör. A társadalomtudományokban hiányzik lényegének egyértelmű meghatározása. A latin fogalom (autoritás) elsődleges szerepet tölt be. A tekintély értelmezési különbségei elsősorban ennek a fogalomnak a hatalommal, a vezetéssel és a hatással való összefüggéséből erednek. A különböző szerzők erre vonatkozó elméleteit általánosítva a következőket lehet mondani:

- 1) a hatalom, a vezetés és a hatás a tekintély lehetséges, de nem feltétlen velejárói;
- 2) a tekintély összekapcsolódhat a vezetéssel, általában összekapcsolódik a hatalommal, de mindig tartalmazza a hatást;
- 3) a hatalom és a vezetés létezik tekintély nélkül, de nem létezik hatás nélkül;
- 4) a tekintély, a hatalom és a vezetés fogalmát a hatás fogalma kapcsolja össze; ez a tekintély meglétének nélkülözhetetlen, de nem egyedüli feltétele.
- 5) a valódi tekintély csak a keresztény értékek fundamentumára épülhet.

Világosan ki kell mondani, hogy a tekintélyek irányt mutatnak számunkra, ők az útjelző tábláink, mértékeink, világosságunk, személyes nevelő példaképeink. A tekintély fogalmához kapcsolódnak a mester, a lelki vezető, az élet és a művészet mestere valamint a kézműves mester fogalmai is¹⁰.

A nevelést gyakran tartják az egyes ember viselkedésére egy meghatározott értékrendszernek való megfelelés érdekében gyakorolt hatásnak. A nevelő a nevelés folyamata során ugyanakkor nevelődik is a kölcsönös befolyásolás eredményeképpen. A folyamat célja a nevelő folyamatokban résztvevő em-

⁹ Por. J. Zimny. Współczesny model autorytetu nauczyciela. Rużomberok 2006.

¹⁰ Vö. Z. Frydel. Upadek autorytetów. [in:] „Nowa Szkoła” 9:2000/2001, 29.o.

ber felkészítése az adott közösség életében való teljes jogú részvételre¹¹.

E. Fromm azt írja, hogy a tekintély a társadalom által elismert normák és értékek tükröződése. Ha a nevelés alatt a felnőtteknek a fiatal nemzedékre gyakorolt befolyását értjük, akkor ebben szerepelnek a normák és az érték is. A tekintély és a nevelés tehát egymással egyenértékű fogalmak¹². Fromm felhívja a figyelmet arra, hogy a pedagógiai szakirodalomban kerülnek annak kimondását, hogy a tekintély és a nevelés egyenértékű fogalmak. Két megközelítési módot javasol: a tekintély, mint a személy tulajdonsága vagy mint társadalmi viszony. Az első megközelítésben a tekintélyt olyan embereknek ítéljük meg, akik kompetens módon cselekszenek, pl. a tudással rendelkező tanárnak. A második megközelítés a tudományos vitákra jellemző. Ezen a téren könnyebb megvilágítani a tekintély és a nevelés közötti kapcsolatot. A tekintély itt egy bizonyos szerep betöltéseként értelmeződik. Különleges kapcsolat, amelynek első tagját a kiemelkedő személy tevékenysége, a másikat ennek a követése adja. A két tag kölcsönösen kiegészíti egymást¹³. Nem mindenki tartja azonban szükségesnek a nevelésben a tekintélyre való hivatkozást. Idetartoznak például a nevelés naturalisztikus elméleteinek képviselői, mint J. J. Rousseau, L. Tolsztoj, E. Key, A. S. Neill, valamint a humanista pszichológia hívei. Az elmélet ellenzői meg vannak győződve arról, hogy a tekintély túlságosan lehatárolja a szabadság területét, amely szükséges a fejlődéshez. A tekintély pozitív szerepe felé hajló szemé-

letet a nevelés társadalmi, az ún. pedagógia kulturájának elméletei képviselik. Ide tartozik pl: E. Durkheim, B. Bergemann, G. Kerscheneiner, S. Hessen, B. Nawroczyński i B. Suchodolski, V. Pareto, G. Simmel. M. Weber, T. Parsons, R. Merton¹⁴.

Stanley Miligram kutatásai megmutatták a tekintélynek az ember tetteire kifejtett hatalmas hatását. Az amerikai pszichológus professzor az emlékezettel kapcsolatos kutatásokat végzett. A jelentkező önkénteseknek azt mondták, a kutatás célja az, hogy a büntetés alkalmazása milyen hatással van az anyag megjegyzésére. Miligram kutatásának valódi célja azonban arra a kérdésre kereste a választ: mekkora fájdalmat képesek okozni az ártatlan áldozatnak, ha erre parancsot kapnak?¹⁵. Miligram kísérletében szerepeltek a „diák” szerepét betöltő személyek, akiknek bizonyos számú szópárokat kellett fejből megtanulniuk, valamint „tanárok”, akik az anyag elsajátítását ellenőrizték. Miligramnak a kutatás alapján alkotott elmélete kimondja, hogy az ismeretleneknek való fájdalom okozására való hajlandóság a tekintélyek iránti engedelmességből fakadt¹⁶. Ebben a példában a tekintély a kísérletvezető volt, amely a „tanárnak” nem engedte meg a kutatási folyamat megszakítását. A kísérletvezető folyamatosan szidalmazta a vizsgálatban résztvevő személyeket, hogy hajtsák végre parancsait. A szocializációból és a nevelésből származó tekintélyek iránti kötelező engedelmesség mélyen begyökerezett tudata, döntő hatással bírt a kísérletben résztvevők viselkedésére¹⁷. A kutatás eredményei

¹¹ J. Mikulowski, Z. Pucek. Współczesne społeczeństwo polskie. Warszawa 1990, 174. o.

¹² E. Fromm. Ucieczka od wolności. Warszawa 1970, 12. o.

¹³ U.o.

¹⁴ M. Łobocki. Wychowanie moralne w zarysie. Kraków 2002, 120-121. o.

¹⁵ Vö. J. Michalak. Autorytet rozumiany jako kompetencje. [w:] „Edukacja i Dialog” 7:1996.

¹⁶ U.o.

¹⁷ U.o.

bebizonyították, hogy a tekintélyek milyen hatalmas erővel képesek befolyásolni az emberek viselkedését.

A gyermekek és a fiatalok nevelő munkájában különleges jelentősége van a felszabadítónak vagy a szerző által inspirálónak nevezett tekintélynek. Az ilyen tekintélynek örvendő személynek inspiráló és konstruktív hatása van mások viselkedésére, amelyek körében elismerésnek örvend. Az ilyen tekintéllyel megáldott nevelő diákjait kezdeményezésekre és önálló tevékenységekre buzdítja, és elmélyíti a saját fejlődés iránti felelősségérzetet¹⁸. Ugyanakkor a tekintély másik fajtája, a leigázó tekintély nem a személyes értékekből vagy hordozójának szolgálataiból fakad, hanem a túlzott ambícióból és a hatalomvágyból. Az ilyen tekintéllyel rendelkező személy külső kényszer alkalmazásával akarja engedelmesre szorítani neveltjeit. A célt parancsok és tiltások kiadásával akarja elérni, vagy akár folyamatos győzködéssel, a kompromisszumnak itt helye nincs¹⁹.

A belső tekintélyre jellemző a többiek saját akaratból történő engedelmissége, amelyet a csodálat és elismerés tesz lehetővé. Ilyen tekintélyre az tesz szert, akinek hatóereje nem a cselekvési módszereiben vagy a befolyásolási módszerek alkalmazásában rejlik, hanem tulajdonságjegyeiben és a megvallott, valamint a mindennapokban következetesen megvalósított értékeiben. Külső tekintélyről akkor beszélünk, amikor az engedelmisség nem a másik saját akaratából következik be. Az ilyen tekintettel rendelkező személynek nem személyes jó tulajdonságai által nyílik lehetősége a hatás

kifejtésére, hanem a hatalmi hierarchiában betöltött fontos pozíciója vagy olyan funkció betöltése által, amely hatalmat ad számára ahhoz, hogy mások engedelmeskedjenek neki. Ebből a szempontból a külső tekintély az intézményes, a hivatalos vagy a formális tekintéllyel azonosítható²⁰.

Pedagógiai szempontból a legkívánatosabb természetesen a felszabadító tekintély, és az ehhez hasonló inspiráló tekintély. A leigázó tekintély – különösen ennek extrém változatai – káros és kerülendő. A nevelésben kevésbé hatékonynak tűnik a külső tekintély. Nem tekinthető valódinak sem a külső sem a leigázó tekintély. A hiteles jelzővel a felszabadító, belső és az inspiráló tekintélyt szokták illetni. A valódi tekintélyt a kölcsönös interakció jellemzi²¹.

Pedagógiai szempontból a legfontosabb az erkölcsi (személyes) és az inspiráló tekintély. Az ilyen tekintéllyel rendelkező ember mások számára cselekvési mintaként jelenik meg. Hatalmas erővel rendelkezik, nagy hatással van mások gondolkodásmódjára és cselekedeteire. Ezért a személyes és inspiráló tekintéllyel rendelkező nevelők és a tanárok a fiatalok helyes fejlődésében pótolhatatlanok. És pontosan ez a fajta tekintély áll szoros kapcsolatban a latin auctoritas-szal, amelynek jelentése: tisztelet, méltóság²².

A tekintély itt felsorolt fajtái természetesen nem ezekben a tiszta formákban fordulnak elő, leggyakrabban kölcsönösen kiegészítik egymást. A fiatalok nevelési folyamatában lehetővé kell tenni a tekintélyek fellépését. Különösen olyan tekintély megjelenése elvárt, amely erköl-

¹⁸ Op. cit. Zimny, 106-121. o.

¹⁹ U.o. 128-185. o.

²⁰ U.o.

²¹ J. Zimny. Cechy osobowości istotnym czynnikiem autorytetu nauczyciela. [in:] Podstawowe czynniki osobowości. Ukraina. Chmielnickij 2007, 95-101. o.

²² U.o.

csi, felszabadító, inspiráló és hiteles, de az episztemikus és a deontikus autoritása is, amelyek a hordozóikkal való szolidaritás-
ra irányulnak²³. A tekintély, mint szabad
akarattól történő „alárendeltség” hosszú
folyamat, amelyben négy fázist lehet meg-
különböztetni.:

- a) biztonság,
- b) heteronómia,
- c) egyensúly,
- d) autonómia²⁴.

A biztonság fázisa – a tekintély kialakulá-
sának kezdete az ember tudatában, amelyet
a korai gyermekkorban kell keresni. Az első
és jelentős személyek a gyermek számára a
szülők, akik minden szükségletét kielégítik,
és biztosítják számára a biztonságérzetet²⁵.

Heteronómia, a második fázis – ez az
iskolát megelőző korszak, valamint az
iskola kezdetének ideje. A szülők még
mindig nagyon jelentősek, de ugyanek-
kor kezd működésbe lépni a tanár tek-
intélye is. Ez a tekintély gyakran túl is
szárnyalja a szülők tekintélyét. A gyerek
ebben az időszakban feltétel nélkül elfog-
adja a tanár álláspontját. Ez a tanár pa-
rancsainak végrehajtásában, a szülők és a
tanár véleménykülönbsége esetén a tanár
véleményének elfogadásában, a tanárról
való csodálattal és szimpátiával történő
beszédben jelentkezik²⁶.

A harmadik fázis az egyensúly fázisa – a
felső tagozatos iskolás korban jelentkezik,
amelyben a tanár tekintélye már nem ab-
szolút. Az ebben a fázisban történő gyors
pszichikai fejlődés az önálló és logikus
gondolkodásra való képességhez és a ta-
nulók növekvő kriticismusához vezet. Az
elemi iskola nagyobb diákjai nemcsak a

felneveltek, pl. a szülők vagy a tanárok hely-
telen viselkedését veszik észre, hanem ezek
okait és következményeit is. Erővel (pl.
elnyomással) lehetetlen már a tekintély
erőltetése. Ebben a fázisban a fiatal csak
szabad akaratából ismeri el a tekintélyt.
Hasonlóan kritikái álláspontot alakít ki a
fiatalság a felnőttekkel szemben a későbbi,
a középiskolás korban is. A tekintély meg-
léte szempontjából döntő feltétel a tanár
viselkedése, a tanulókhöz és másokhoz
való viszonya, pozíciója csak kevéssé. Ha
a tanár viselkedése nem szolgálja a köl-
csönös növekedést, nemcsak elveszti te-
kintélyét, hanem a következő fázis krízisét
vagy kitolódását okozhatja, amelyben az
embernek önállóvá kell válnia²⁷.

A negyedik, utolsó fázis, az autonómia –
ez a fázis már a középiskolában elkezdőd-
het. A fiatal ember nemcsak kiszélesíti és
megváltoztatja a társadalmi környezettel
kialakított viszonyát, hanem magasabb ren-
dű értékek felé nyúl, kijelöli maga számára
a célokat, kockázatokat vállal, felelősséget
visel, és próbál ura lenni cselekedeteinek.
A középiskola befejezése után a tudomá-
nyos és szakmai érdeklődés növekedésével
stabilizálódik a világról alkotott felfogás. A
cselekedeteket már nem az érzelmek irá-
nyítják, az érzékiség lenyugszik, elkezdődik
a hűvös intelligencia uralma. Ebben a hely-
zetben az ember igyekszik megszabadulni
attól, aminek eddig alárendelte magát. A
belül megélt felnőtttség nyílt ellenállásra
sarkallja a felnőttek, pl. szülők vagy a taná-
rok által követelt viselkedéssel szemben. Te-
kintélyre minden embernek szüksége van.
Ez a szükséglet olyan erős, hogy a fejlődést
akadályozó tekintély egyből egy másik te-

²³ Op. cit. Łobocki. Wychowanie., 116. o.

²⁴ Vö op. cit. Jazukiewicz. Autorytet., 40. o.

²⁵ J. Zimny. Autorytet nauczyciela na dziś i jutro. [in:] „Pedagogika katolicka”. Nr 1a (1a/2007), 50-58. o.

²⁶ U.o. 41.o.

²⁷ U.o. 42-43.o.

kintély keresését eredményezi, amelynek a hatása még erősebb lehet²⁸.

A korábban már idézett számos cikk szerzője Kazimierz Sośnicki háromféle tekintélyt megkülönböztetve (külső, belső és idea-tekintély), arra a következtetésre jut, hogy a kiindulópontot a külső tekintély jelenti. Ezt látjuk a családi környezetben. A tekintély forrása itt az édesanya, az édesapa vagy a gyerek felett gondoskodó más személy. A gyerek tőlük való függése, a gondoskodásuk és az irántuk érzett vágy, később pedig esetleg a félelem az idősebbek akarata iránti való engedelmisséget eredményez. Amikor a gyermek iskolába kerül, a nevelés folyamatának fontos pontja lesz a tanár külső tekintélye is. A gyerek megérti, hogy cselekedetei elismerésének feltétele a tanár által támasztott követelmények teljesítése. A tanár tekintélyének elismerése ekkor ennek személyével, azaz iskolában betöltött pozíciójának, a tanítás és a nevelés vezetésének megértésével áll összefüggésben²⁹. Ennek a tekintélynek a szerepe azonban átmeneti a családi és az iskolai nevelésben is. Egyre inkább belső tekintéllyé válik. A gyerekben egyre inkább tudatosul, hogy nem csak a tanár vagy a szülők személyéhez kötött érzelmeknek kell motiválniuk az akaratuknak való megfelelést, hanem az általuk reprezentált értékeknek is. Tehát egyre inkább az akaratukban megjelenő igazság és jóság megértése válik az engedelmisség motivációjává. A gyermek csodálatot, tiszteletet érez a szülők képességei, értelme és bátor-

sága, a szomszédságban, a munkahelyen és a háztartás vezetésében betöltött szerepük iránt³⁰. A gyerek azt is elismeri, hogy a tanárnak számára imponálóan jó tulajdonságai vannak. A tekintély elismerése még mindig a személy értékének elismerésén alapszik, de már nem a félelem és a kötődés személyes érzésein alapszik³¹.

A tanár belső tekintélyéért cselekedeteivel és az általa birtokolt értékekkel dolgozik meg. A tanár személyes értékein alapuló tekintélynek egyre inkább át kell adnia a helyet a tekintély magasabb formájának. A tanár tevékenységének köszönhetően a tanuló egyre tudatosabban hatol be az igazság és a jó szférájába. Egyre pontosabban ismeri meg a világot, ennek törvényszerűségeit és rendjét, és egyre jobban megérti az ember életének és cselekedeteinek céljait. Ezzel együtt egyre jobban érti az ehhez kapcsolódó alapvető ideákat és értékeket, megtanulja értékelni őket, olyan alapelveknek kezdi tartani őket, amelyeknek irányítania kellene életét és fejlődését. A tanár személyes értékei a szavaiban és tetteiben rejlő értékek jelentőségének megértése révén kerülnek helyettesítésre a tanuló fogalmaiban. Megkezdődik a külső tekintély átalakulása belső tekintéllyé, a belső tekintély pedig az idea-tekintéllyé vagy inspiráló tekintéllyé alakul át³².

A tekintély kérdéskörét érdekesen fogja meg Maria Żebrowska és Barbara Łuczyńska is, akik a tekintélyen a következőt értik „két személy, két csoport, egy személy és egy csoport közötti egy- vagy

²⁸ Op. cit. Sośnicki. Autorytet, 31.o.

²⁹ U.o.

³⁰ Vö. Op. cit. Żimny, Współczesny, 378 o.

³¹ Por. A. Różyło, Kilka uwag o tym, co pedagogzy mogą zaoferować polskiej edukacji - głos w dyskusji po obradach sesji I: Rynek i edukacja VII Zjazdu Pedagogicznego [w:] VII Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny, sesja I, „Rynek i edukacja: między przedsiębiorczością a wykluczeniem”, red. M. Jaworska-Witkowska, M.J. Szymański, Łódź 2010, s. 191-198.

³² M. Żebrowska, B. Łuczyńska, Problem autorytetu rodziców w świetle badań nad nieletnimi z zakładów wychowawczych i poprawczych. [in:] „Psychologia Wychowawcza” 1969, nr 4, 383. o.

kétirányú interakció, amelyben az egyik oldal saját gondolkodásmódját, nézeteit vagy viselkedését a másik oldal által reprezentálthoz igazítja³³. Kimondják, hogy ahhoz, hogy a tekintélyről mint kétoldalú kapcsolat eredményéről lehessen beszélni, szükséges, hogy a tekintéllyel rendelkező személy aktív és céltudatos legyen, valamint bizonyos mintákat aktívan és tudatosan sugalljon³⁴. A valódi tekintély megjelenését a szerzők az elfogadáshoz pozitív hozzáállástól teszik függővé. Ez a sugallt minták elismerésében, a minták és az ezeket reprezentáló személy pozitív értékelésében nyilvánul meg. Az egyén kimutatja bizalmát és tiszteletét, valamint meggyőződését a személy cselekedeteinek és gondolkodásának helyességét illetően. Az egyén által kimutatott negatív hozzáállás hamis tekintélyt eredményez. Ez a hozzáállás legalább kétfajta lehet: a tekintéllyel való ellenkezés vagy a tekintély kerülése. Jellemző lesz a negatív reakciók fellépése³⁵.

Ha az egyén szembeszegül a tekintéllyel, az a másik oldal által képviselt értékekkel, elsősorban az ezek elfogadásával szembeni nyilvános szembefordulásban nyer formát. Itt olyan ellenséges viselkedésformák is felmerülhetnek mint a negativizmus, elnyomás, demonstráció, sőt, káros viselkedésformák. Azt kell feltételeznünk, hogy az ebben a helyzetben levő egyén negatívan fogja értékelni a tekintélyt kialakítani kívánó személyt és az általa képviselt értékeket. Olyat is tehet, ami a kompromittálását, erkölcsi vagy fizikai kárát is okozhatja, ha nem

mond le a befolyásálásáról. Az egyén viselkedése pontosan az ellenkezője lesz a kívánatosnak³⁶. A tekintély kerülése legáltalánosabban megfogalmazva az egyén olyan tevékenységeiben mutatkozik meg, amelyek lehetővé teszik a szituációból való kiutat. Passzív ellenkezést mutat, ha viselkedését igyekszik a másik személy által elfogadható módon igazolni. Az aktív ellenállás például a halogatásban, objektív akadályok megalkotásában vagy elterelő tevékenységekben jelentkezhet. Az ellenséges viselkedés leggyakrabban az izolációban ölt testet, amelyben a személy, aki a külvilág felé hangsúlyozza jóakarátát, és azt a személyt vonja felelősségre nem megfelelő reakciói miatt, aki rá akarja kényszeríteni tekintélyét. Ez a fajta viselkedés csak abban az esetben következik be, amikor a tekintély hatóköréből való menekülés és az elutasított interakció megszakítása már nem lehetséges³⁷. Hamis tekintély jelenik meg abban a szituációban is, amikor az egyén hozzáállását úgy határozhatnánk meg, mint alávetettséget. Az alávetettség a tekintély erejének és túlsúlyának, illetve saját kisebbségünk érzéséből ered. Az egyén ebben az esetben akár egyáltalán nincs tisztában azokkal az elvekkel, amelyeknek alárendeli viselkedését és önálló cselekvési képességét³⁸.

Az idézett szerzők öt szituációt különítenek el, amelyekben a tekintély különböző formái alakulnak ki:

1. Az A személy tudatosan és célzottan B személyre hat, B személy pedig elfogadja a befolyást.

³³ U.o., 384. o.

³⁴ U.o.

³⁵ U. o.

³⁶ U. o., 384-385. o.

³⁷ U. o.

³⁸ U. o.

2. Az A személy tudatosan és célzottan B személyre hat, B személy pedig ellenáll a befolyásnak.
3. Az A személy tudatosan és célzottan B személyre hat, B személy pedig elkerüli a befolyást.
4. Az A személy tudatosan és célzottan B személyre hat, B személy pedig aláveti magát a befolyásnak.
5. Az A személy nem befolyásolja szándékolt módon a B személyt, azonban mégis bizonyos mintául szolgál számára. Ebben az esetben a B személy hozzáállásának elfogadónak kell lennie, hiszen ez feltételezi a tekintély meglétét.

A fenti szituációk közül az első és az ötödik vezet a valódi tekintély megjelenéséhez, a többi szituáció eredménye hamis tekintély lesz³⁹. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy azok, akik az egyén számára valódi tekintélyt jelentenek, kiemelkedő, és mintául szolgáló személyek is egyben. Kihangsúlyozzák ugyanakkor, hogy ennek a fordítottja nem igaz: „...nem minden kiemelkedő személy, és nem minden személyes minta rendelkezik a tekintély funkciójával, viszont csak azok lehetnek tekintéllyé, akik kiemelkedő személyek, akikhez az egyént pozitív érzelmi szálak fűzik, és akik egy konkrét ember alakjában reális és objektíven létező személyes mintául szolgálnak”⁴⁰.

A felnőtté válás korszakában, amelyben komoly és többféle problémák merülnek fel, amelyek többek között a saját személyiségünkre, megélt barátságokra, életfontosságú döntések meghozatalára vonatkoznak, jelenik meg a más személyekkel való együttléti és párbeszéd szükséglete. Ez

a korszak az erős barátságok születésének korszaka, a lázadás és az ellenállás korszaka: a felnőttek parancsai és tanácsai általában ellenállást váltanak ki, a fiatalok nem szívesen fogadják el őket. Ebben a fejlődési korszakban nagyon fontosnak tűnik az, hogy azok a személyek, akik segíthetnek a megfelelő életút kiválasztásában, és pozitív hatással vannak a fiatalokra, tekintéllyel rendelkezzenek. A tekintély más viselkedésére kifejtett pozitív hatása többek között az integráló, motiváló, inspiráló, modellező, szabályozó, normatív-értékelő funkcióban teljességében jelenik meg⁴¹.

A tekintély a minták, példák, szemléletmódok, gondolkodásmódok és megvalósítható cselekedetek forrása. Fontos értéket jelent a társadalmi kapcsolatokban. A tekintéllyel rendelkező személyek és intézmények létezésének szükségessége a társadalomban elsősorban a krízishelyzetekben, személyes és társadalmi veszélyeztetettségben, elveszettségben és a perspektíva hiányakor lép fel. A tekintélynek, amelynek a fiatal nemzedék nevelésének folyamatában betöltött szerepe megkérdőjelezhetetlen, az iskolára, a családra, az Egyházra és az állampolgári szemléletmódot alakító intézmények vannak birtokában.

A fenti alanyok tekintélyének eltűnése felerősíti a patológikus jelenségeket. Sok egyén, és különösen a fiatalok számára, akik még nem teljesen alakultak ki pszichikai és érzelmi téren, de mindenkinek, aki nem éri fel a tudomány és a technika, valamint a társadalmi változásokat, fontos lehet az életfontosságú döntések meghozatalakor a tekintélyekre való hi-

³⁹ U. o. 384-385. o.

⁴⁰ J. Zimny. Specyfika „Europejskiego nauczyciela” XXI wieku. [in:] Teoretyczne i metodyczne zasady pedagogicznej oświaty: mistrzostwo pedagogiczne, twórczość, technologia. Kijów 2007, 50-61. o.

⁴¹ Por. A. Różyło, Pedagog szkolny - adwokatem czy przewodnikiem ucznia? (art. publikowany na portalu Internet.: gazeta@edu.pl).

vatkozás, a tekintélynek elismert emberek véleményére való alapozás⁴². A tekintély nevelésben betöltött jelentőségét lecsökkentő nézetekkel szemben igenis nagy szükség van a tekintélyekre. Ezt a szükségletet azok a megfontolások jelölik ki, amelyek a neveléstudományban már régóta ismertek, és amelyek azt üzenik, hogy a tanuló esetében, akinek a személyisége még csak most fejlődik, nélkülözhetetlen a tekintély formájában meglévő vonatkoztatási pont. A társadalmi élet felerősödő negatív jelenségei miatt a fiataloknak ma olyan tekintélyre van szükségük, amely segít megérteni a világot és megtalálni saját helyüket⁴³.

A tekintély szerepével kapcsolatban érdemes Ralph Tyler véleményét is felidézni, aki ennek szerepét többek között a fiatalok által való következő célok elérésében látja:

1. a tanulók elvezetése az önmegvalósításához,
2. segítség felvilágosult emberré válásban,
3. támogatás a társadalmi mobilitásban,
4. a szükséges képességek és szakmai tudás átadása,
5. felkészítés az anyagi és nem anyagi javak valamint szolgáltatások választásával kapcsolatos értelmes döntések meghozatalára,
6. a fiatalok felkészítése az állandó önképzésre.

Ralph Tyler nem említette a lelki kérdéseket. De pontosan tudjuk, hogy a tanár nem csak egy foglalkozás, hanem egyúttal társadalmi szerep is, amely a személyes, emberi és lelki ügyek formálásában jut szerephez. A tanárnak ismernie kell a fiatalokat, nagy tudással kell rendelkeznie, ugyanakkor nyitottnak, őszintének gazdag személyi-

ségűnek kell lennie, jól kell tanítania, igazságosnak lennie, segítenie a gyengéket, a tehetséget pedig ápolnia kell. Önfeláldozóan kell dolgoznia, rendszeresen képezni magát, minden egyes tanulóra gondot kell fordítania, társadalmi értelemben aktívna lennie, tanításában magas eredményeket elérnie. Példává kell válnia és törekednie kell az ideális felé.

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanár tekintélye az oktatás minden szintjén lényeges eleme a tanuló intellektuális és lelki fejlődésében. Ezt a kérdéskört több éve kutatják a pedagógusok, de számos más tudományág tudósai is. Jelenleg, a rendszerváltozás után ismét a problematika felé kell fordulnunk. Sokan azt vallják, hogy a nevelés nem létezik tekintély nélkül. A legutóbbi időkben javasolták a tanár, mint inspiráló tekintély új modelljét. Ennek a szerkezete három fő elemen alapszik: a személyen, a tudáson és a hiten. Úgy gondoljuk, nincs hiteles tekintély keresztény értékek nélkül.

SUMMARY

Teacher authority is an essential element of intellectual and spiritual education at all levels. This issue is considered not only by pedagogues but also experts of other branches as well. Now, after the transformation we should again turn to these problems. Many experts assume, that there is no education without authority. Recently, a new model of authority – a model of inspiring teacher – has been proposed. This is based on three elements: person, knowledge, faith. It is assumed that there is no authentic authority without Christian values.

⁴² Por. J. Zimny. Specyfika „Europejskiego nauczyciela” XXI wieku. [w:] „Pedagogika katolicka” nr 1a (1a/2007) numer specjalny, s.128-144.

⁴³ Tamże.